

OSNOVNE KARAKTERISTIKE NEOSNOVANOG OBOGAĆENJA U DOMAĆEM I U UPOREDNOM PRAVU**

Sažetak: *U ovom naučnom radu urađena je analiza osnovnih karakteristika neosnovanog obogaćenja u domaćem i u uporednom pravu. Prilikom istraživanja i izrade naučnog rada, korišćene su metode analize, induktivno-deduktivni metod i istorijski metod. Neosnovano obogaćenje predstavlja poseban izvor obligacionog prava. Njegovi počeci datiraju još iz rimskog prava, gde su formirani kondikcija i verziona tužba. Značaj neosnovanog obogaćenja ogleda se u mogućnosti otklanjanja povrede principa ekvivalentnosti u širem smislu reči i vraćanja materijalnih vrednosti subjektu kome po zakonu pripadaju. Ovaj rad će obuhvatiti i analizu terminologije neosnovanog obogaćenja, njegovog određenja, njegovih dilema, neophodnih uslova za njegov nastanak, dejstva, odnosno sadržaja obligacije, kako u domaćem zakonodavstvu tako i u uporednom pravu.*

Ključne reči: *neosnovano obogaćenje, kondikcija, verziona tužba, sticanje bez osnova*

---

* Docent, Pravni fakultet, Megatrend Univerzitet, Beograd, Srbija.
E-mail: anikmarkovic@gmail.com

** Ovaj rad je rezultat projekta FPPNT projekat – Pravo i nova tehnologija.

1. UVOD

U pravnoj literaturi se koristi niz različitih pojmova za instituciju neosnovanog obogaćenja. U pravnoj literaturi možemo sresti izraze: sticanje bez osnova, obogaćivanje bez osnova, neosnovano bogaćenje itd. Neosnovano obogaćenje je pojam koji je uobičajen u našoj sudskoj praksi, a delimično i u teoriji.¹ Postoje stavovi da je ovaj izraz nedovoljno precizan, jer nije svako neosnovano obogaćenje izvor zakonskih obaveza, već samo ono što je u suprotnosti sa pravnim normama.² U našoj novijoj literaturi nalazi se i termin „sticanje bez osnova“, pa je taj naziv usvojen i u Zakonu o obligacionim odnosima. Ističe se da primena termina „sticanje bez osnova“ ili „neosnovano obogaćenje“ zavisi od toga kako se vrši restitucija. Neosnovano obogaćenje označava da restitucija obuhvata samo ono što postoji u trenutku podnošenja zahteva, a „sticanje bez osnova“ postoji onda kada se vraća ono što je primljeno, bez obzira da li u trenutku podnošenja zahteva još postoji ili ne. Nasuprot ovom tumačenju, postoji i mišljenje da je „sticanje bez osnova“ širi pojam od „neosnovanog obogaćenja“, pa je izgleda na osnovu takvog tumačenja usvojen ovaj naziv u Zakonu o obligacionim odnosima.³ U anglosaksonskoj literaturi se koristi izraz „Unjust enrichment“ koji je najbližnji našem terminu „neosnovano obogaćivanje“. Sticanje bez osnova je izuzetno važno za normalno funkcionisanje pravnog prometa kojim se sprečava neosnovano obogaćenje i uvećanje imovine jednog lica na uštrb drugog lica.

Sticanje bez osnova je institucija poznata još od rimskog prava. U rimskom pravu razlikovale su se dva tipa tužbe koje je osiromašeni mogao da podnese protiv neosnovano obogaćenog. Prva tužba je bila kondikcija (*condictio sine causa*), a druga verziona tužba (*actio de in rem verso*). Prva tužba odnosila se na neosnovano obogaćenje, na primer u vidu isplate nedugovanog (*condictio indebiti*), dok se druga tužba odnosila na upotrebu svoje ili tuđe stvari u tuđu korist, a da pritom nije postojala namera činjenja koristi drugom.⁴ Naš Zakon o obligacionim odnosima ne pravi razliku između kondikcije i verzije, već su te dve institucije smeštene u okviru jedne institucije, sticanje bez osnove. Za razliku od našeg Zakona o obligacionim odnosima, većina savremenih uporednih zakonodavstva, koji su zasnovani na rimskom pravu, razlikuju kondikciju od verzije, kao dve zasebne institucije. Nemačko i francusko pravo, prave ovu razliku. U nastavku ovog rada detaljno ćemo razraditi instituciju sticanja bez osnova kao izvora obligacionog prava, kako u domaćem tako i u uporednom pravu.

¹ Danilović, J. (2001): „Neosnovano obogaćenje“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, str. 492.

² Đorđević, Ž, Stanković, V. (1972): *Obligaciono pravo*, Beograd, str. 435

³ Danilović, J. (2001): „Neosnovano obogaćenje“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, str. 492.

⁴ Panić, M. (2009): *Sticanje bez osnova*, Zbornik radova „Pravo i vrijednosti“, Istočno Sarajevo, str. 422.

2. STATUS NEOSNOVANOG OBOGAĆENJA U DOMAĆEM PRAVU – DE LEGE LATA

Institucija neosnovanog obogaćenja u savremenoj srpskoj pravnoj istoriji prvi put je predviđena Srpskim građanskim zakonikom iz 1844. godine, ali ne kao jedinstvena uređena pravna institucija, već je ova institucija bila obuhvaćena u više zakonskih propisa, odnosno sadržavala je nekoliko vrsta kondikcija. Iako je materija pravno neosnovanog obogaćenja u vreme važenja Srpskog građanskog zakonika bila propisana u svega nekoliko zakonskih odredbi, te se pribeglo opširnom tumačenju koje je urađeno po uzoru kondikcije propisano u austrijskom pravu.⁵

Sledeći pokušaj da se institucija neosnovanog obogaćenja reguliše u srpskom pravu bila je Skica zakonika o obligacionim odnosima i ugovorima profesora Mihaila Konstantinovića iz 1969. godine. Skica predviđa neosnovano obogaćenje kao nezavisnu instituciju u obligacionom pravu, koja sadrži kondikcije i verzionu odgovornosti.

Zakon o obligacionim odnosima iz 1978. godine instituciju neosnovanog obogaćenja svrstava u jedinstvenu instituciju i prvi put ga imenuje kao „sticanje bez osnova“, čiji naziv se i danas zadržava u Zakonu o obligacionim odnosima. Iako su u prošlosti postojala različita mišljenja, danas se u teoriji i u našoj sudskoj praksi institucija neosnovanog obogaćenja prihvata kao jedinstvena institucija koja je u skladu sa našim pravnim poretком i više se ne pravi razlika između kondikcije i verzionu odgovornosti.

Pretpostavke za postojanje institucije neosnovanog obogaćenja

Saglasno čl. 210 Zakona o obligacionim odnosima, kada je neki deo imovine jednog lica prešao na bilo koji način u imovinu nekog drugog lica, a taj prelaz nema svoj osnov u nekom pravnom poslu ili u zakonu, stvaraju se opšte pretpostavke za nastanak posebne vrste obligacionog odnosa, poznatog kao sticanje bez osnova. Sticalac je dužan da vrati steknutu imovinu, a kada to nije moguće - da naknadi vrednost postignutih koristi. Obaveza vraćanja, odnosno naknade vrednosti nastaje i kad se nešto primi sa obzirom na osnov koji se nije ostvario ili koji je kasnije otpao.⁶ Članom 210. Zakona o obligacionim odnosima predviđena je opšta tužba za zaštitu od neosnovanog obogaćenja. S obzirom na to da zakonodavac nije pojedinačno precizirao slučajeve sticanja koristi na teret drugog, za pokretanje opšte tužbe, relevantno je neosnovano obogaćenje do kojeg je došlo na bilo koji način.

⁵ Arandelović, D., „O nepravdom obogaćenju“, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XI kolo 2, str. 412

⁶ Član 210 Zakona o obligacionim odnosima (Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 18/2020)

Da bi postojala institucija neosnovanog obogaćenja, moraju biti ispunjene sledeće tri pretpostavke: 1. obogaćenje jednog lica, 2. osiromašenje drugog lica, 3. uzročno-posledična veza između obogaćenja i osiromašenja i 4. nepostojanje, odnosno odsustvo zakonskog osnova za obogaćenje.⁷ Prva pretpostavka, odnosno *obogaćenje* jednog lica, podrazumeva svako povećanje imovine obogaćenog, uz sticanje novog materijalnog dobra (bez obzira na njegovu veličinu), koje je na štetu osiromašenog. Takođe, obogaćenje podrazumeva svako povećanje vrednosti već postojećeg materijalnog dobra obogaćenog, koje je na štetu osiromašenog. Do obogaćenja dolazi i u slučajevima kada nije pribavljena nova materijalna korist, već je samo izbegnuto smanjenje imovine obogaćenog. Druga pretpostavka, odnosno *osiromašenje*, nastaje kada deo ili cela imovina prelazi sa jednog lica na drugo, putem isplate određenog novčanog iznosa, izvršenjem određene činidbe ili predajom stvari.⁸ Osiromašenje može postojati i u slučajevima kada postoji neostvarivanje dobiti koja bi inače bila ostvarena da obogaćeni nije izvršio nikakvu radnju. Do osiromašenja dolazi i u slučajevima kada nije načinjena materijalna šteta već i kada nije nastalo uvećanje imovine osiromašenog, a do kojeg bi u suprotnom došlo. Između obogaćenja i osiromašenja mora da postoji *uzročno-posledična veza*. Uzročno-posledična veza vidi se u korelaciji, odnosno u onome što za jednu stranu znači obogaćenje mora za drugu značiti osiromašenje. Korelacija predstavlja uzročno-posledičnu vezu između osiromašenja i obogaćenja koje je poteklo iz istog zajedničkog uzroka.⁹ Poslednja pretpostavka za postojanja institucije neosnovanog obogaćenja je *odsustvo pravnog osnova za obogaćenje*. To znači da je obogaćenje neosnovano onda kada za njega ne postoji nikakav osnov sticanja (*iustus titulus, iusta causa*) poput ugovora, jednostrane izjave volje, naredbe zakona.¹⁰ Važno je napomenuti da za nastanak institucije neosnovanog obogaćenja nije neophodno da postoji protivpravna radnja obogaćenog lica.

Da bi nastala obaveza vraćanja, neophodno je da su svi navedeni uslovi kumulativno ispunjeni.

Pravne posledice neosnovanog obogaćenja ogledaju se u nastanku obaveza na strani obogaćenog lica, koje se pojavljuje kao dužnik, i pravo na strani osiromašenog lica, koji se pojavljuje kao poverilac, da mu se vrati otuđena imovina (naturalna restitucija) ili ako to nije moguće, potrebno je da mu se nadoknadi

⁷ Pojedini autori navode tri pretpostavke za primenu obogaćenja bez osnova, a to su: obogaćenje jednog lica, osiromašenje drugog lica i nedostatak osnova (Radišić, J., *Obligaciono pravo, opšti deo*, Beograd 2004, str. 293) Druga grupa autora navodi četiri pretpostavke za obogaćenje bez osnova: obogaćenje jednog lica, osiromašenje drugog lica, uzročno-posledična veza između obogaćenja i osiromašenja i nepostojanje pravnog osnova za obogaćenje (Loza, B., *Obligaciono pravo, opšti deo, Službeni glasnik*, Beograd 2000, str. 278)

⁸ Trnavci, G. (2007): „Pravna priroda neosnovanog obogaćenja“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjoj Luci* 30/2007, str. 247–248.

⁹ Morait, B. (2010): *Obligaciono pravo*, Komesgrafika, Banja Luka, str. 488–489.

¹⁰ Đorđević, Ž, Stanković, V. (1974): *Obligaciono pravo (opšti deo)*, Beograd, str. 438.

vrednost postignutih koristi.¹¹ Saglasno čl. 214 Zakona o obligacionim odnosima, kada se vraća ono što je stečeno bez osnova, moraju da se vrte plodovi i zatezna kamata, i to, ako je sticalac nesavestan, od dana sticanja, a inače od dana podnošenja zahteva. U slučaju neosnovanog obogaćenja tuženi odgovara za postignutu korist, pa se obim njegove odgovornosti odmerava saglasno postignute koristi.

Tužba zbog neosnovanog obogaćenja je kondemnatorna tužba, odnosno tužba kojom se stranki sa presudom nalaže izvršenje određene činidbe. To znači da je u presudi, kojom se obogaćenom nalaže vraćanje neosnovanog, potrebno odrediti i rok u kojem je dužan da tu činidbu izvrši. Kondemnatornom (osuđujućom) presudom sud nalaže osuđenoj stranki da u korist svog parničnog protivnika nešto učini, trpi ili propusti, a cilj kondemnatorne zaštite je u tome da se činjenično stanje dovede u sklad s pravnim stanjem.¹²

U našoj pravnoj teoriji je bilo mišljenja da je u našem pravu neosnovano obogaćenje zaštićeno verzionim zahtevom. Prema drugom shvatanju, neosnovano obogaćenje je uređeno opštom kondikcijom koja isključuje verzione slučajeve iz polja svoje primene. Međutim, savremena pravna teorija je stava da se radi o jedinstvenoj pravnoj instituciji i da je sa čl. 210, st. 1 Zakona o obligacionim odnosima propisana opšta tužba iz neosnovanog obogaćenja.

3. STATUS NEOSNOVANOG OBOGAĆENJA U UPOREDNOM PRAVU

Predmet analize u ovom poglavlju je status neosnovanog obogaćenja u evropskim državama, odnosno neosnovanog obogaćenja u pravu evropskih zemalja koje primenjuju evropski kontinentalni pravni sistem i država sa anglosaksonskim pravnim sistemom.

Neosnovano obogaćenje u pravima evropsko-kontinentalnog pravnog sistema

U Nemačkoj je neosnovano obogaćenje uređeno zakonom kao poseban deo obligacionog prava i izvor je obligacionih pravnih odnosa. *Nemački građanski zakonik* iz 1900. godine jedan je od prvih zakonika koji je uključio neosnovano obogaćenje. U Nemačkom građanskom zakoniku opštom normom reguliše se zabrana neosnovanog obogaćenja. Član 812 Nemačkog građanskog zakonika predviđa: „Ko činidbom drugoga ili na drugi način na račun drugoga bez pravnog osnova nešto pribavi, obavezan je na povraćaj pribavljenoga.“ Iz analize

¹¹ Član 210, stav 2 Zakona o obligacionim odnosima (Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 18/2020)

¹² Čizmić, J.(2009): Komentar zakona o parničnom postupku, Privredna štampa, Sarajevo, str. 381.

zakonskog teksta može se primetiti da su pored osnovnih elemenata (sticanje na račun drugoga, bez pravnog osnova) navedeni i načini na koje može do toga doći, i to činidbom drugoga (tj. kondikcije) i „na drugi način“ (tj. verzija). U istom članu je navedeno da obaveza vraćanja postoji onda kada je osnov otpao ili se nije ostvario, kao i da se činidbom smatra i ugovorom izvršeno priznanje da postoji ili da ne postoji obligacioni odnos.¹³ Savremeni pravni teoretičari ispituju da li je osiromašeni, promenom koju je izazvao u svojoj i imovini obogaćenog, ostvario željeni cilj. Samo negativan odgovor čini osnovanim zahtev za vraćanje koristi, bez obzira koliko ima učesnika u nastaloj imovinskoj promeni, i sa kakvim ulogama. Ova teorija (Trennungslehre) je prihvaćena u sudskoj praksi.¹⁴ Prema ovoj teoriji, zahtev za neosnovano obogaćenje podeljen je u dve velike grupe : Leistungskondiktionen i Nichtleistungskondiktionen.¹⁵ Ova podela je izvršena na osnovu toga da li je predmet neosnovanog obogaćenja stečen radnjom osiromašenog lica ili na drugi način.

Neosnovano obogaćenje je jedan od tri kvazi kontrakta predviđena u *Francuskim Code Civil*. Drugi kvazikontrakt je isplata nedugovanog, a treći je poslovodstva bez naloga. Osnovna karakteristika francuskog prava je to što je kondikcija odvojena od *actio de in rem verso*, a što znači da su svi slučajevi neosnovanog obogaćenja zaštićeni sa *action de in rem verso*. U francuskom pravu isplata nedugovanog se ne smatra neosnovanim obogaćenjem, već se smatra posebnim kvazikontraktom, koji je zaštićen kondikcijom.¹⁶ Do kraja 19. veka *Actio de in rem verso* uopšte nije bio predviđen francuskim građanskim zakonikom, već je uveden zahvaljujući saradnji pravne teorije i sudske prakse.

Neosnovano obogaćenje u anglosaksonskom pravnom sistemu

Za razliku od evropskokontinentalnog pravnog sistema koji se zasniva na rimskoj pravnoj tradiciji, a gde se pravi razlika između kondikcije i verziona tužbe, anglosaksonski pravni sistem se zasniva na posebnim principima i uopšte se ne poznaje kondikcija i verziona tužba, niti obuhvata opštu tužbu za zaštitu od neosnovanog obogaćenja. Institucija pravnog neosnovanog obogaćenja kao pojedinačna institucija, prilično je kasno prihvaćena i uvedena u anglosaksonskom pravnom sistemu. Konkretno u Engleskoj ova institucija je priznata tek 1991. godine, a pre toga su svi slučajevi neosnovanog obogaćenja bili svrstavani pod pravo restitucije.¹⁷ Kako bi neosnovano obogaćenje postojalo u anglosaksonskom pravu, potrebno je postaviti sledeća pitanja: 1) Da li je tuženi obogaćen?, 2)

¹³ Danilović, J. (2001): „Neosnovano obogaćenje”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, str. 502.

¹⁴ Simonović, I.(2010): *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 56, str. 180

¹⁵ Loschelders, D. (2014): *Schuldrecht Besonderer Teil*, Munchen, p.369

¹⁶ Descheemaeker, E. (2018): 'The New French Law of Unjustified Enrichment', *Restitution Law Review*, vol. 25, p.3

¹⁷ Birks, P. (1989): *An Introduction to the Law of Restitution*, Oxford University Press

Da li je obogaćenje ostvareno na teret tužioca?, 3) Da li je ono nepravedno?, 4) Da li tuženi može da se odbrani? Ako je odgovor na prva tri pitanja pozitivan, a na četvrtom negativan, onda su ispunjeni uslovi za nastanak institucije neosnovanog obogaćenja.¹⁸ U današnjem anglosaksonskom pravu ne postoji opšta tužba iz neosnovanog obogaćenja, već niz posebnih pravnih sredstava sa kojima se pod određenim uslovima može tražiti povraćaj neosnovano pribavljenih vrednosti. Svi ovi slučajevi restitucije spadaju u equity law.¹⁹

4. ZAKLJUČAK

Neosnovano obogaćenje je obligaciono pravna institucija koja je poznata pravnim sistemima još od davnina, odnosno to je institucija koja je još u rimskom pravu bila izdvojena iz drugih pravnih odnosa i bila posebno uređena. Naša analiza je pokazala da su neke države izgradile posebne pravne institucije neosnovanog obogaćenja, i zakonom ga uredile, dok je u pravu drugih država, ova institucija uvedena posredstvom sudske prakse i pravne teorije. Takođe, iz izvršene analize može se zaključiti da postoje razlike u zakonskom regulisanju neosnovanog obogaćenja u državama, pa ima primera gde je neosnovano obogaćenje regulisano jedinstveno, odnosno zaštićeno opštom tužbom, ili postoji odvojeno regulisanje slučajevima neosnovane prestacije (kondikcija) i verzija, ili uopšte neosnovano obogaćenje nije zakonski regulisano, već je regulisano kroz sudsku praksu. Jedna od svrha postojanja neosnovanog obogaćenja je da posluži kao supsidijarni izvor obligacija koje će se primenjivati u slučajevima kada potraživanje lica ne može da proizađe iz svojine, iz određenog pravnog akta, poslovodstvo bez naloga ili iz odgovornosti za štetu. Krajnji cilj neosnovanog obogaćenja je uspostavljanje ravnoteže u pravnom prometu vraćanjem materijalnih vrednosti subjektu kome po zakonu pripadaju. I pored suštinskog značaja neosnovanog obogaćenja za subjekte u pravnom sistemu, kao i uprkos vekovnoj tradiciji postojanja neosnovanog obogaćenja, autor smatra da ovoj instituciji nije pružena dovoljna pažnja kao jednoj od najstarijih institucija obligacionog prava, kako od pravne teorije, tako i od zakonodavca. Zakonodavac, kao i pravna teorija uopšte, ne nude doslednu podršku sudskoj praksi u ostvarivanju zaštite od neosnovanog obogaćenja, što ostavlja prostor za pravnu nesigurnost osiromašenih lica.

¹⁸ Cvetković-Đorđević, V. (2015): Kondikcija i pravno neosnovano obogaćenje, Beograd, str.256

¹⁹ Danilović, J. (2001): „Neosnovano obogaćenje”, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, str. 504.

LITERATURA

- Arandžević, D., „O nepravednom obogaćenju”, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XI kolo 2
- Birks, P. (1989): An Introduction to the Law of Restitution, Oxford University Press
- Cvetković-Đorđević, V. (2015): Kondikcija i pravno neosnovano obogaćenje
- Danilović, J. (2001): „Neosnovano obogaćenje”, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu
- Descheemaeker, E. (2018): ‚The New French Law of Unjustified Enrichment’, Restitution Law Review, vol. 25
- Đorđević, Ž, Stanković, V. (1972): Obligaciono pravo, Beograd
- Loschelders, D. (2014): Schuldrecht Besonderer Teil, Munchen
- Loza, B.(2000): Obligaciono pravo, opšti deo, Službeni glasnik, Beograd
- Morait, B. (2010): Obligaciono pravo, Komesgrafika, Banja Luka
- Panić, M. (2009): Sticanje bez osnova, Zbornik radova „Pravo i vrijednosti“, Istočno Sarajevo
- Radišić, J.(2004): Obligaciono pravo, opšti deo, Beograd
- Simonović, I.(2010): Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu
- Trnavci, G. (2007): „Pravna priroda neosnovanog obogaćenja“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjoj Luci 30/2007
- Čizmić, J.(2009): Komentar zakona o parničnom postupku, Privredna štampa, Sarajevo
- Zakona o obligacionim odnosima (Sl. list SFRJ“, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, „Sl. list SRJ“, br. 31/93, „Sl. list SCG“, br. 1/2003 - Ustavna povelja i „Sl. glasnik RS“, br. 18/2020)

BASIC CHARACTERISTICS OF UNJUST ENRICHMENT IN DOMESTIC AND COMPARATIVE LAW

Summary: *In this scientific paper, an analysis of the basic characteristics of unjust enrichment in domestic and comparative law was made. During the research and preparation of scientific work, methods of analysis, inductive-deductive method and historical method were used. Unjust enrichment is a special source of obligation law. Its beginnings date back to Roman law, where condictio and version lawsuits were formed. The importance of unjust enrichment is reflected in the possibility of eliminating the violation of the principle of equivalence in the broadest sense of the word and returning material values to the subject to whom they belong by law. This paper will also include an analysis of the terminology of unjust enrichment, its definition, its dilemmas, the necessary conditions for its emergence, the effect, that is, the content of the obligation, both in domestic legislation and in comparative law.*

Keywords: *unjust enrichment, condictio, version lawsuit, acquisition without grounds*

